БОЈАНА ЈОКИЋ

ЛИКОВНА ТРАНСПОЗИЦИЈА КОСТИЋЕВЕ ПОЕМЕ: „SANTA MARIA DELLA SALUTE" КАО ВИЗУЕЛНИ НАРАТИВ

САЖЕТАК: Поема „Santa Maria della Salute" Лазе Костића, као једно од канонских остварења српске модерне лирике, представља изузетно плодно поље за интерпретацију услед своје тематске, поетске и емоционалне комплексности. Овај рад полази од издања које је 2024. године приредио Милован Вујовић, а које поеми приступа интермедијално, комбинујући поетски текст са ликовним интерпретацијама Вере Зарић и цртежима Мома Капора, као и избором релевантних критичких текстова. Циљ истраживања јесте систематично испитивање односа између Костићевог поетског дискурса и његовог визуелног превођења, при чему се интермедијалност сагледава као дијалог различитих уметничких кодова, а не као илустративна зависност. Полазећи од теоријских увида о непреводивости кодова различитих уметности, анализа указује да управо та непреводивост омогућава стварање нових семантичких слојева. Интермедијални приступ, стога, омогућава савремено читање Костићеве поеме као отвореног уметничког поља, чија се трајна вредност потврђује кроз континуиране визуелне и интерпретативне реинтерпретације.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: интермедијалност, поетика српске модерне, семиотичка трансформација, ликовна транспозиција текста, интерпретација канонског текста

„Santa Maria della Salute" Лазе Костића, као једно од канонских остварења српске модерне лирике, непрестано привлачи пажњу како шире читалачке, тако и научне јавности, због своје комплексне тематске, емоционалне и поетске структуре. Издање које је при-

редио Милован Вујовић (2024), а које ће бити примарни извор овог огледа, представља значајан допринос савременим читањима Костићеве поеме, будући да тексту приступа интермедијално, комбинујући ликовне интерпретације Вере Зарић и цртеже Моме Капора са избором из Костићеве поезије и критичких текстова посвећених делу. Оваква двострука концепција омогућава бољи увид у природу Костићеве поетске замисли и различите аспекте њене рецепције. Стога ће и предмет овог рада бити систематично разматрање односа између визуелних интерпретација с једне, и поеме с друге стране, а с циљем да се укаже на начине на које ови дискурзивно различити слојеви доприносе разумевању поеме.

Уводни текст приређивача Милована Вујовића, „Стваралачки напори осликавања поеме Лазе Костића Santa Maria della Salute", поставља концепцијску основу публикације чији је циљ визуелно и интерпретативно тумачење једног од канонских остварења српске модерне лирике. Посебну пажњу Вујовић посвећује улози сликарке Вере Зарић, чије су познанство са приређивачем, као и њена дугогодишња педагошка и уметничка делатност, пресудно утицали на формирање коначне концепције издања. Он истиче да је уметница индивидуално приступила поеми, те да је након читања и промишљања Костићевих стихова изразила потребу да их визуелно интерпретира. Њено стваралаштво, како наглашава приређивач, произилази из суштинског разумевања поетског материјала. Ауторкин приступ није илустративан у ужем смислу, већ аналитички заснован на настојању да се наслика унутрашња драматика Костићевог текста. Управо из тог приступа произашло је четрнаест слика које прате слојевиту композицију поеме, а које су постале окосница визуелног дела публикације.

> Многи наши књижевници, књижевни критичари, историчари књижевности, психоаналитичари, естетичари и филозофи нису одолели изазову и искушењу да своју спознају, тумачење и свој доживљај те узбуђујуће и мистичне химне умрлој драгој и неумрлој љубави запишу и објаве.[1]

Упркос богатству и разноврсности досадашњих тумачења, Костићев текст и даље остаје отворен за нове интерпретативне приступе, нарочито оне који померају фокус са искључиво књижевнотеоријског читања ка ширем пољу уметничке комуникације. С тим

[1] Милан Степановић, „Нова могућност симболичких веза цркве Santa Maria della Salute и Ленке Дунђерски – главних поетских мотива у последњој песми Л. Костића", у: *Поезија и естетика Лазе Костића*, зборник радова, Друштво књижевника Војводине, Нови Сад 2010, 155.

у вези, наша анализа ће се заснивати на интермедијалном приступу, који омогућава испитивање односа између поетског знака и његовог ликовног еквивалента, а у циљу осветљавања њихове улоге у конструисању савременог тумачења Костићевог текста. Такав истраживачки приступ, међутим, неминовно отвара и питање сложености самог интермедијалног превођења, будући да је преношење значења из једног уметничког система у други оптерећено бројним теоријским и методолошким ограничењима. „Може се сасвим поуздано рећи да се скоро сви уметнички описи граде са таквим прорачуном да потпуно онемогућују превођење сваког исказа и речи у очигледну представу."[2] Уметнички исказ је увек дубоко условљен специфичним знаковним, материјалним и перцептивним својствима медија у оквиру којег настаје, те се његово „превођење" у други медиј не може схватити као једноставан процес трансфера значења, већ пре као сложен чин реинтерпретације и семиотичке трансформације. Сваки покушај успостављања еквиваленције између различитих уметничких језика подразумева неизбежне помаке у значењу, губитке, али и нове семантичке добитке, који произилазе из специфичности тог другог медија. У том смислу, готово је немогуће говорити о потпуном или адекватном превођењу поетског текста у ликовни израз, будући да поезија функционише кроз језичку ритмичност, метафоричност и звучност, док се ликовна уметност ослања на визуелну перцепцију, просторне односе и форме. Интермедијални однос између Костићевог текста и његових ликовних интерпретација стога не треба посматрати као однос верне репрезентације, већ као дијалог различитих уметничких кодова, у којем се смисао непрестано изнова конституише. Управо у тој напетости између непреводивости и стваралачке слободе отвара се простор за савремена читања Костићевог дела, која не теже коначној интерпретацији, већ осветљавању његове трајне естетске и семантичке плодности.

Прва строфа Костићеве поеме:

> Опрости, мајко света, опрости,
> што наших гора пожалих бор,
> на ком се, устук свакоје злости,
> блаженој теби подиже двор;
> презри, небеснице, врело милости,
> што ти земаљски сагреши створ:
> Кајан ти љубим пречисте скуте,
> Santa Maria della Salute.

[2] Лав Виготски, *Психологија уметности*, прев. Јован Јанићијевић, Нолит, Београд 1975, 60.

представља лирски акт кајања и молитвеног уздизања. Лирски глас, исказан сакралном лексиком, испољава дубоко кајање и жељу за духовним искупљењем. С друге стране, слика Вере Зарић приказ је цркве Santa Maria della Salute. Црква је у облику октагона. „Октагон је, наиме, прелазни облик између квадрата, који симболизује људску димензију, и круга, који симболизује божанску димензију."[3] С тим у вези, архитектонска форма цркве постављена као главни фокус композиције делује као симбол духовне стабилности и сакралног уточишта. Текстурном фрагментацијом при сликању неба Вера Зарић уводи елемент пролазности и крхкости, метафорички конотирајући људску слабост и осећај кајања који стихови артикулишу. Дуга која се надвија над црквеном композицијом функционише као визуелни знак наде и небеске милости, успостављајући дијалог између људског и трансцендентног. У овој интермедијалној синтези слика и текст не само да се надопуњују већ и ритмички резонују: лирска молитва налази свој визуелни еквивалент у архитектонској строгости и колористичкој хармонији ауторкине композиције. Такође, психолошки ефекат затворених боја (плава и црвена) додаје дубину емотивне сцене, наглашавајући трајну тензију између кривице и искупљења, суштинску за интерпретацију песме.

Строфа:

> Зар није лепше носит лепоту,
> сводова твојих постати стуб,
> него грејући светску грехоту
> у пепо спалит срце и луб;
> тонут о броду, трнут у плоту,
> ђаволу јелу а врагу дуб?
> Зар није лепше вековат у те,
> Santa Maria della Salute?

поставља питање духовне дилеме, контрастирајући пролазну, профану грешност са трајном, узвишеном лепотом сакралног. Лирски субјекат разматра избор између уздизања у духовном простору и пропадања у материјалном, користећи језик богат антиномијама да би артикулисао тежину људске одговорности и стремљење ка вечности. Слика Вере Зарић визуелна је паралела ове идеје. Доминантно плаво небо у смењивању светлих и тамних нијанси плаве ствара атмосферу бескрајности и духовног узлета, а блажи сфумато

[3] Персида Лазаревић Ди Ђакомо, „Између архитектуре и поезије: Костић, Палацески, Спароу", у: *Поезија и поетичка начела Лазе Костића*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње 2024, 314.

ефекат додаје нејасноћу која подсећа на метафизички простор између земље и небеса. Црква у доњем делу композиције осигурава стабилну и јасно препознатљиву духовну основу. Светла, неодређена површина у којој се назиру обриси женског лика уводи мистични елемент; она симболизује духовну мисао, узвишену лепоту, вечно женско и могућност трајања у духовном простору, директно одговарајући лирској дилеми у песми.

> У љубави према тој младој девојци садржана је пројекција Костићеве Аниме – младе мајке коју је прерано изгубио, противтежа и допуна оној мајци коју је у властитој жени нашао. Истовремено, та девојка у његовој песми, као и у његовом животу, игра улогу музе која га надахњује, и улогу мадоне, Беатриче, која ће га одвести на онај свет, где свих времена разлике ћуте.[4]

У наведеном цитату можемо ишчитати разлог аморфности визуелне пројекције жене на слици Вере Зарић. Та аморфност последица је свесне ликовне стратегије којом уметница избегава индивидуализацију фигуре, омогућавајући јој да остане универзални симбол унутрашње визије, сећања и трансцендентне чежње, у складу са поетском и психолошком сложеношћу Костићевог доживљаја женског принципа. Контраст између тврдо дефинисане архитектуре и аморфне светлости формира визуелну дијалектику која рефлектује песничку опсервацију: пролазност профаног и трајност духовног.

Наредна строфа:

> Опрости, мајко, много сам страдо,
> многе сам грехе покајо ја;
> све што је срце снивало младо,
> све је то јаве сломио ма';
> за чим сам чезно, чему се надо,
> све је то давно пепо и пра',
> на угод живу пакости жуте,
> Santa Maria della Salute.

изражава дубоко интимни тон кајања, у коме лирски субјекат сублимира своје младалачке тежње, пропале наде и грехове у трагању за духовним искупљењем. Песнички језик је истовремено интензиван и меланхоличан и наглашава пролазност младости и

[4] Петар Милосављевић, *Трийтих о Лази Костићу*, Народна библиотека „Карло Бијелицки", Сомбор 1991, 173.

неумољиви губитак наде и снова, који се у стиховима метафорички претварају у „пепо и пра'". Контраст земаљских страдања и узвишеног уздања у духовно ствара централни емоционални лук песме. С друге стране, слика Вере Зарић истиче ову емоционалну дубину кроз доминантну архитектонску форму цркве, која заузима централну позицију и највећи простор у композицији, функционишући као визуелни ослонац и симбол стабилности и духовне сигурности. Палета боја, заснована на тамним тоновима црвене, жуте, сиве и плаве, ствара атмосферу тежине, драме и емоционалног напона, истовремено илуструјући поетски мотив страдања. Небо, на којем се мешају сива и затвореножута боја, додаје ефекат затвореног метафизичког простора, док црни, неодређени обриси који подсећају на птице људског облика уводе елемент колективног страдања. Композиционо, контраст између тврде архитектуре цркве и неодређених фигура на небу ствара дијалектику између стабилног духовног прибежишта и хаотичне, пролазне људске стварности. Тако визуелни елементи слике директно рефлектују песничку тему кајања и губитка, истовремено наглашавајући могућност духовног искупљења. Ауторкина употреба тамних, затворених боја и нејасних облика формира визуелни ритам који одговара меланхоличном тону строфе, стварајући снажан синергијски ефекат између песме и слике. „Доживео сам је као звучну, бујну, снажну; сећам се да сам се једва кроз њено густо ткиво пробио до краја. Осетио сам слично и ја да је та песма изузетна, велика; и мене је она одједном опила, узвисила. Али је ни ја нисам разумео."[5] Синергија између песме и слике кулминира у утиску снажне, готово опипљиве емоционалне густине, која превазилази рационално разумевање и делује пре свега на чулном и духовном плану. Управо тај доживљај унутрашње узвишености и истовремене недокучивости песничког исказа Петар Милосављевић артикулише као искуство суочавања са „звучном, бујном, снажном" песмом, кроз чије се „густо ткиво" тешко пробија, али која својом снагом опија читаоца. Осећај немогућности потпуног разумевања, који он наглашава, не представља слабост у рецепцији, већ управо потврду величине дела, чија се суштина не исцрпљује у значењу, већ се остварује као духовни доживљај.

Четврта строфа поеме:

> Тровало ме је подмукло, гњило,
> ал' опет нећу никога клет;
> шта год је муке на мене било,

[5] Исто, 87.

да никог за то не криви свет:
Јер, што је души ломило крило,
те јој у јеку душило лет,
све је то с ове главе, са луде,
Santa Maria della Salute!

носи снажан мотив духовне и емотивне резигнације. Лирски субјекат, иако сведок и носилац страдања, показује моралну супериорност и самоконтролу: одбија освету свету, прихватајући своју бол као лични, унутрашњи процес прочишћења, док пратећа слика трансформише лирске емоције у апстрактни визуелни наратив. Одсуство цркве као конкретног архитектонског елемента помера фокус са институционалне духовности на индивидуални и митски простор. Централни мозаични мотив, кроз који се пружа пут, и фигура анђела на врху пута, визуелно артикулишу тему душевног уздизања и могућности спасења. Аморфни људски облици сиве боје с обе стране пута симболизују условљеност, пролазност и несигурност људског стања, док звери које их прате представљају преиспитивање, искушење и тежину страдања. Слика задржава затворене тонове црвене, жуте, сиве и плаве, али у комбинацији са апстрактним формама ствара знатно драматичнију композицију од претходних. Контраст између статичних, аморфних фигура и вертикалног пута ка анђелу наглашава дијалектику између земаљског и трансцендентног, између страдања и могућег духовног уздизања. У овој интермедијалној синтези визуелни наратив одзвања стиховима песме: аморфност људских облика и присуство звери рефлектују „тровање" душе, док пут и анђео визуализују прихватање и духовно преображавање које строфа артикулише.

Пета строфа:

Тад моја вила преда ме грану,
лепше је овај не виде вид;
из црног мрака дивна ми свану,
ко песма славља у зорин свит;
сваку ми махом залечи рану,
ал' тежој рани настаде брид:
Што ћу од миља, од муке љуте,
Santa Maria della Salute?

носи мотив духовног исцељења. Лирски субјекат описује тренутак пролазне утехе и нежности у тренуцима страдања, где „вила" симболизује посредничку силу која лирском субјекту доноси лековиту инспирацију. Слика Вере Зарић визуелно артикулише ову метафору

кроз композицију која подсећа на позорницу, простор који је истовремено неодређен и симболички отворен за драму људског битисања. Доминантна плава колористика ствара атмосферу тишине, узвишености и унутрашњег мировања, док се присутне аморфне форме налик на људе односе на колективно искуство. С неба се спуштају светлост и женско обличје, које делује као медијатор духовне утехе и визуелни еквивалент „виле" из строфе. Тако и у песми „глаголске метафоре грану, свану доводе је у везу са сунцем и зором, и њена битна ознака је светлост".[6] Контраст између затвореног, плавог амбијента и светлости која се спушта успоставља дијалектику између земаљског и небеског, човечанског и божанског. Присуство фигура на „позорници" истовремено наглашава индивидуалну и колективну димензију бола и исцељења, док спуштање светлости симболизује превазилажење и могућност уздизања душе. У интермедијалном смислу слика и строфа успостављају дијалог у коме визуелни мотив надопуњује лирски; аморфне фигуре и позоришни простор трансформишу песничку метафору у визуелну симфонију наде, док светлост с неба и женско обличје артикулишу тренутак утехе и духовног подизања. На овај начин Вера Зарић успева да визуелно продуби емоционални слој песме и њену симболичку комплексност.

Наредна строфа:

> Она ме гледну. У душу свесну
> никад још такав не сину глед;
> тим би, што из тог погледа кресну,
> свих васиона стопила лед,
> све ми то нуди за чим год чезну',
> јаде па сладе, чемер па мед,
> сву своју душу, све своје жуде,
> – сву вечност за те, дивни тренуте! –
> Santa Maria della Salute.

описује интензиван тренутак љубавне и духовне интенције, где лирски субјекат доживљава поглед који обузима све његове чулне и емоционалне сфере. Текст истиче трансцендентну моћ људског сусрета и интимног сусретања душе са другом душом, где су емоције парадоксалне природе. Слика визуелно артикулише ову сложену људску драму. Земаљски простор на слици поставља сцену интимног сусрета мушкарца и жене, чији загрљај представља амблем

[6] Горан Радоњић, „ 'Најсветлији поглед у други свет': Лаза Костић и сан", у: *Поезија и поетичка начела Лазе Костића*, 104.

људске блискости и страсти. Ипак, присуство зеленог чудовишта које мотри на пар и фигуре људи који их посматрају уводи елемент страха, опасности и друштвеног надзора. Слика задржава ауторкину уобичајену палету тамних и затворених тонова плаве, жуте, црвене и сиве, која наглашава драматичну тензију између интимног тренутка и спољашњег окружења. Контраст између меко дефинисаних фигура у љубавном загрљају и агресивних контура чудовишта и посматрача формира визуелни ритам који прати поетску динамику.

У седмој строфи:

> Зар мени јадном сва та дивота?
> Зар мени благо толико све?
> Зар мени старом, на дну живота,
> та златна воћка што сад тек зре?
> Ох, слатка воћко танталска рода,
> што ниси мени сазрела пре?
> Опрости моје грешне залуте,
> Santa Maria della Salute.

лирски субјекат разматра пролазност живота и кашњење судбинског емоционалног искуства, пружајући песничку медитацију о пролазности, кајању и трагању за опроштајем. Језик је богат митолошким алузијама, што појачава архетипски аспект личног страдања. Композиција истовремено артикулише интимну људску драму и митски контекст. „И субјект Костићеве песме се при појави своје 'виле' почео да осећа једнак боговима, да се мери с њима. Зато је и он био осуђен на муке Танталове."[7] С тим у вези, у позадини композиције се назире форма која подсећа на антички храм са оком на врху, симболишући божанско присуство и надзор, али и континуитет историјског и духовног. Мушка сива фигура седи, док је женска фигура жуте боје нагнута над њим, те делује као да га теши. Ове људске фигуре визуелно преображавају песнички мотив кајања у сцену непосредног саосећања и емоционалне подршке. Непосредно из подножја композиције израстају чудовишта налик на бубе, која се могу тумачити као симбол страха, кривице и спољашњих оптерећења. Палета боја, задржавајући затворене тонове плаве, црвене, жуте и сиве, ствара драматичну атмосферу, истовремено наглашавајући интроспективни карактер тренутка и контраст између људског и натприродног.

Строфа:

[7] П. Милосављевић, *Трийтих о Лази Костићу*, 113.

Две се у мени побише силе,
мозак и срце, памет и сласт,
дуго су бојак страховит биле,
ко бесни олуј и стари храст;
напокон силе сусташе миле,
вијугав мозак одржа власт,
разлог и запон памети худе,
Santa Maria della Salute.

приказује унутрашњи конфликт разума и страсти, који се боре унутар лирског субјекта као „бесни олуј и стари храст". Језик строфе је метафорички густ и динамичан, илуструјући унутрашњу тензију и борбу која је истовремено индивидуална и архетипска. Кулминација овог сукоба представља победу разума, али у визуелној метафори остаје присутан траг напетости и неизвесности. У подножју се назиру обриси цркве, која делује као стабилна духовна база, али истински фокус је у средишту – људска фигура разапета између два аморфна облика. „Основни чинилац песме, субјект песме, не појављује се као нешто јединствено и недељиво, ни у односу према Госпи од Спаса, ни у односу према својој 'вили', ни у односу према свету уопште."[8] Аморфни облици делују као сублимат страсти и психолошког притиска, док вертикални положај људске фигуре симболизује напетост, разапетост и мучнину избора између рационалног и емотивног, али и поменуту немогућност дељења од вечно женског, оличеног у Госпи од Спаса и вољеној жени.

Девета строфа:

Памет ме стегну, ја срце стисну',
утекох мудро од среће, луд,
утекох од ње – а она свисну.
Помрча сунце, вечита студ,
гаснуше звезде, рај у плач бризну,
смак света наста и страшни суд –
О, светски сломе, о страшни суде,
Santa Maria della Salute!

представља кулминацију психолошког и емоционалног напона у песми. Лирски субјекат описује најдраматичнији тренутак унутрашњег конфликта, где разум преузима контролу над страстима и доводи до катаклизме космичких размера. Слика Вере Зарић

[8] Исто, 115.

визуелно артикулише овај апокалиптични тренутак кроз композицију унутрашњости цркве.

> Лирско „ја" Костићеве поеме посвећене млетачкој базилици није ушло у саму базилику, остало је да посматра споља, па из простора ван саме грађевине оптужује, каје се и тражи опроштај за нешто што је дефинитивно превазилазило његову овоземаљску снагу.[9]

За разлику од Костићевог лирског субјекта, који остаје позициониран изван сакралног простора и своје унутрашње драме артикулише кроз дистанцу и немогућност уласка, слика Вере Зарић врши значајан интермедијални помак премештајући фокус у унутрашњост цркве. Та промена перспективе материјализује апокалиптични тренутак као већ остварено стање, а не као унутрашњи, језички посредовани доживљај. На тај начин ликовни медиј преузима функцију конкретизације онога што је у поеми остављено у сфери психичког и духовног, чиме се не успоставља однос илустративне зависности, већ интерпретативна допуна која проширује поље значења Костићевог текста. Доминантна плава и жута боја стварају духовни и емотивни контраст: плава као тон уздржаности, тишине и стеге, жута као светлост, духовно присуство и метафорички знак наде. Анђео са склопљеним рукама у подножју композиције представља духовну интенцију лирског субјекта. Истовремено, звери које га окружују уводе претњу, страх и превласт хаоса. Целокупна композиција формира дијалектику између центра (анђела) и периферије (звери), као и између стабилног простора цркве и динамичне претње, што директно комуницира са поетском сликом апокалипсе.

Десета строфа:

> У срцу сломљен, збуњен у глави,
> спомен је њезин свети ми храм,
> кад ми се она одонуд јави,
> ко да се бог ми појави сам:
> У души бола лед ми се крави,
> кроз њу сад видим, од ње све знам
> зашто се мудрачки мозгови муте,
> Santa Maria della Salute.

представља завршни унутрашњи преокрет лирског субјекта – тренутак откровења, у коме лични бол добија трансцендентни смисао.

[9] П. Лазаревић Ди Ђакомо, „Између архитектуре и поезије: Костић, Палацески, Спароу", 320.

Након дуготрајне борбе разума и страсти, лирски субјекат доживљава визију која преображава његову перцепцију света. Спомен на њен лик постаје „свети храм", дакле унутрашње сакрално место где се бол преображава у сазнање. Епифанијска димензија строфе („кроз њу сад видим, од ње све знам") открива трансцендентни карактер женског лика – он постаје медијатор истине, извор духовног просвећења и разрешење дотадашњег хаоса. Слика визуелно уобличава овај моменат унутрашњег откровења кроз амбијент који се ослања на принцип апстракције. Простор није ни земаљски ни небески, већ уметнички конструисана зона између – лиминална сфера у којој се дешава духовни преображај. Доминантна тамна нијанса црвене гради набој емоционалне тензије, страсти и унутрашњег жара, уједно асоцирајући на крв, бол и интензиван унутрашњи доживљај. На овој позадини људски облици са раширеним рукама усмереним нагоре делују као духовна бића у молитвеном или визионарском заносу. Њихова гестикулација визуелно одговара песничком мотиву унутрашњег просветљења: покрет уздизања тела ка вишем указује на тежњу ка смислу, божанском или апсолутном. Ауторка намерно избегава јасне просторне координате, што визуелно појачава песникову конфузију и трансцендентни карактер тренутка када се „лед крави" – када се бол унутар душе претвара у духовну топлину и јасноћу. Тамна црвена површина и људске фигуре у стремљењу нагоре функционишу као визуелни еквивалент просветљења које се рађа из патње: тама је ту, али се пробија унутрашњи импулс трагања за смислом.

Строфа:

> Дође ми у сну. Не кад је зове
> силних ми жеља наврели рој,
> она ми дође кад њојзи гове,
> тајне су силе слушкиње њој.
> Навек су са њом појаве нове,
> земних милина небески крој.
> Тако ми до ње простире путе,
> Santa Maria della Salute.

доноси интимни, готово визионарски тон. Лирски субјекат наглашава да се она – идеална женска фигура – појављује не онда када је призивају страст или жеља лирског субјекта, већ када она сама „гове"; дакле, у тренутку када он није активни учесник већ пасивни прималац њених благодати. То открива њену метафизичку природу, она је биће чије кретање одређују „тајне силе". Песма женску

појаву ставља у сферу визије – сваки њен долазак носи „појаве нове", спајајући земаљско и небеско у један хибрид идеалног. Управо тај пут по коме она долази, „простире путе", представља духовни канал којим се субјекат уздиже до сфере смисла и утехе. Слика Вере Зарић у потпуности одговара овој вишеслојној појавности кроз композицију која је подељена на неколико визуелних целина, налик фрагментима снова или визија. Фрагментација простора – загрљаји, сусрети, алузије на друге светове – одговара песничкој идеји да се свако њено појављивање разликује, да носи нешто ново, неочекивано, непоновљиво. Та колажна структура ствара ефекат метафизичке распршености, али истовремено и повезаности: снови се не држе закона физичког света, већ унутрашње логике подсвести.

Дванаеста строфа:

> У нас је све ко у мужа и жене,
> само што није брига и рад,
> све су милине, ал' нежежене,
> страст нам се блажи у рајски хлад;
> старија она сад је од мене,
> тамо ћу бити доста јој млад,
> где свих времена разлике ћуте,
> Santa Maria della Salute.

представља један од најинтимнијих тренутака у читавој песми. Лирски субјекат успоставља паралелу између свог односа са мртвом драгом и односа мужа и жене, али истовремено подвлачи да је то заједништво лишено земаљске тежине. То је веза очишћена од материјалности, веза идеализована до степена да се њихова страст „блажи у рајски хлад", постајући више духовни савез него љубавна веза. Овде се појављује и један од најзначајнијих мотива читаве песме, превазилажење разлике у годинама. У царству оностраног он ће бити „доста млад", јер тамо „где свих времена разлике ћуте" престаје да важи земаљски биолошки ток. Ово је мотив есхатолошког сједињења и укидања земаљског у корист вечног, небеског. На слици Вере Зарић која прати ову строфу доминантна зелена боја обликује природни, рајски амбијент, простор који делује готово аркадијски. Зелена је истовремено симбол обнове и вечности, те као таква одговара песничком мотиву „рајског хлада". Јасно је наглашена женска фигура беле боје. Белина у контрасту са свим осталим браон фигурама служи као визуелна метафора њене узвишености, чистоте и трансцендентне природе. Она није више само

човек, нити сенка сећања, већ принцип вечно женског. Браон фигуре око ње, тонски ближе земљи, наглашавају њихову смртност. У односу на њих она делује као нешто што припада другачијој сфери постојања, онтолошки вишој. Управо зато, док посматрамо слику евоцирамо стих „где свих времена разлике ћуте", јер визуелно лоцира женску фигуру у простор који више није део физичке стварности. Тако настаје снажна интермедијална спона; док песма разматра вечно сједињење у царству без времена, слика гради визуелни простор који није више ни земља ни небеска архитектура, већ симболички амбијент где контрасти боја и светлости говоре о духовној надмоћи, вечној младости и узвишеној присутности.

У строфи:

> А наша деца песме су моје,
> тих састанака вечити траг,
> то се не пише, то се не поје,
> само што душом пробије зрак.
> То разумемо само нас двоје,
> то је у рају приновак драг,
> то тек у заносу пророци слуте,
> Santa Maria della Salute.

лирски субјекат коначно именује плод њихове нематеријалне, духовне љубави – то нису деца већ песме. Нагласак је на томе да ове песме нису само литерарне творевине, већ продукти душе, зраци који пробијају изнутра, производ духовне екстазе и рајског додира. Оне су уједно „вечити траг" њихових сусрета, метафизичких, сновидовних, мистичних. То није љубав која припада свету, већ она која се рађа у сфери визија. Самим тим ни плодови нису земаљске природе. Слика Вере Зарић мајсторски одговара овој метафизичкој димензији кроз визуелну композицију која делује као алегорија путовања, рађања и духовног заједништва. Црвено небо, доминантан и драматичан елемент, ствара атмосферу космичког порива, емоционалног жара и надстварности. Црвена овде функционише као боја стваралаштва, живота и унутрашњег пламена – директан визуелни еквивалент песникове инспирације. У центру композиције налази се барка са људима. Брод је архетипско средство прелаза, симбол душа које лутају, али и целовитог, заједничког искуства које се креће кроз простор између светова. Људи у барци могу представљати различите аспекте песникове маште, емотивности или, у ширем смислу, саме стихове које он осећа као

живе ентитете. На небу се назиру бројне птице, симболи слободе, узлета и преласка у више сфере, те с тим у вези оне могу представљати и песме. Њихов лет допуњује идеју да су песме производ уздизања духа. Морска површина испод пак носи рибе налик чудовиштима, подсетник на страхове из којих се песниково стваралаштво такође рађа. Слика тиме показује да је поезија дете које се рађа истовремено из светлости и таме, из узлета и понора.

Последња строфа:

А кад ми дође да прсне глава
о тог живота хридовит крај,
најлепши сан ми постаће јава,
мој ропац њено: „Ево ме, нај!"
Из ништавила у славу слава,
из безњенице у рај, у рај!
У рај, у рај, у њезин загрљај!
Све ће се жеље ту да пробуде,
душине жице све да прогуде,
задивићемо светске колуте,
богове силне, камоли људе,
звездама ћемо померит путе,
сунцима засут сељенске студе,
да у све куте зоре заруде,
да од милине дуси полуде,
Santa Maria della Salute.

представља кулминацију у којој се животна трагедија, визионарска екстаза и космичко преображавање стапају у један јединствени чин. Први стихови означавају тренутак коначне кризе, изгарања. То је крај људског терета, тренутак који стоји на ивици ништавила. Али управо та граница омогућава преображај, јер у том трену долази она, чији глас као позив претвара смрт у спасење. Строфа је структурално грађена као узлет, као оргијастичко пењање од „ништавила" до „раја", од људског бола до митског загрљаја. Понављање „у рај, у рај" делује као ступање у транс, достизање апсолутне лепоте. „Да би се тај Апсолут остварио, да би се љубав могла уздићи и тријумфовати, његов живот мора да нестане."[10] Средишњи део строфе доноси врхунац језичке и визионарске екстазе, у којем се појединачна егзистенција распада да би се отворила могућност апсолутног преображаја. У том тренутку жеље се „буде", свет

[10] П. Милосављевић, *Триптих о Лази Костићу*, 19.

и богови се „задивљују", а „звездама се померају путеви", што указује да космос више није стабилна датост, већ простор који се преобликује снагом лирске визије. Композиција Вере Зарић је изграђена као густо насељен, вишеслојан простор у којем се индивидуалне фигуре стапају у колективни ток, чиме се укида јасна граница између појединца и целине. Тај поступак директно кореспондира са песничким тренутком у којем живот мора да нестане да би се Апсолут остварио, те фигуре на слици губе индивидуалну физиономију, лица су сведена на архетипске обрисе, што упућује на процес самоукидања личног идентитета у корист надличног, космичког постојања. Средишњи, елиптични или кружни облик у доњем делу композиције може се посматрати као космичко језгро, тачка гравитације око које се окупљају фигуре, симболизујући осу преображаја, место где се људска трагедија преображава у визионарску екстазу. Кружна форма упућује на идеју целине, апсолута и вечног повратка, што је у потпуном складу са поетском тежњом ка „рају" као коначном, али не просторном већ метафизичком исходишту. Контраст између топлих, загаситих тонова црвене и наранџасте и хладних, експресивних плавих површина ствара утисак унутрашњег сагоревања и истовременог узлета, што визуелно одговара песничком кретању од „ништавила" ка „оргијастичком пењању". Плава боја, која прожима фигуре и простор, може се тумачити као знак метафизичке енергије, трансценденције и космичког поретка који се рађа из хаоса. Посебно је значајно што космос на слици није представљен као удаљени, објективни простор, већ као унутрашње стање; небески лукови, ритмични обрасци и згуснути облици делују као визуелна пројекција екстатичног доживљаја. То одговара песничком моменту у којем се космос не описује већ преобликује, а лирски субјекат, као демијург, својим унутрашњим преображајем мења структуру света. Слика, дакле, не илуструје космос, већ га ствара, исто као што поезија у средишњем делу строфе не саопштава визију, већ је остварује. На тај начин слика и песма улазе у однос дубоке интермедијалне сагласности, обе артикулишу тренутак у којем се људска егзистенција укида да би се остварила апсолутна љубав, визија и космички склад. Визуелна гужва фигура, губитак индивидуалности, експресивна боја и централна симболичка форма чине да слика функционише као парафраза песничке екстазе, сведочанство тренутка у којем човек постаје саучесник у божанском чину стварања.

Анализа интермедијалног односа између поеме „Santa Maria della Salute" Лазе Костића и ликовног циклуса Вере Зарић пока-

зала је да се овај дијалог не може свести на однос слике и текста, већ да функционише као сложен процес семиотичке трансформације и креативне реинтерпретације. Полазећи од теоријске претпоставке о начелној непреводивости уметничких језика, рад је показао да управо та непреводивост представља плодно место за интермедијалну комуникацију, у којој се значења не преносе, већ изнова конструишу. Ликовни наратив Вере Зарић не репродукује Костићеву поему, већ је преводи у сопствени „координатни" систем, задржавајући њене кључне поетске координате: драму кајања, конфликт разума и страсти, апокалиптичну визију губитка, као и есхатолошку тежњу ка апсолутној љубави и трансцендентном сједињењу. Померањем перспективе, од спољашњег посматрања ка унутрашњем сакралном простору, од језичке метафоре ка визуелној симболици, слике проширују поетско поље и омогућавају нове начине доживљаја и разумевања Костићевог текста. Интермедијални приступ је, стога, омогућио да се Костићева поема сагледа не само као врхунац српске лирске традиције већ и као отворено уметничко поље, способно да генерише нове визуелне, семантичке и духовне интерпретације. Дијалог поезије и сликарства у овом случају потврђује да канонска дела не опстају само захваљујући својој херметичности, већ управо захваљујући својој интерпретативној отворености. У том смислу ликовна транспозиција Вере Зарић не само да актуелизује Костићеву поему већ и сведочи о томе да се њена трајна вредност конституише у процесу интермедијалне реинтерпретације, где се поетски смисао не затвара, већ изнова отвара за нова читања.

BOJANA JOKIĆ

VISUAL TRANSPOSITION OF KOSTIĆ'S POEM: "SANTA MARIA DELLA SALUTE" AS A VISUAL NARRATIVE

SUMMARY: Laza Kostić's "Santa Maria della Salute", a canonical work of Serbian modern lyric poetry, offers rich possibilities for intermedial interpretation. This paper examines the dialogue between the poem and its visual reinterpretations in the 2024 edition edited by Milovan Vujović, featuring artworks by Vera Zarić and drawings by Momo Kapor. The analysis focuses on how Zarić's illustrations reinterpret rather than merely reproduce the poem, emphasizing themes of remorse, the conflict between reason and passion, loss, and transcendence. By exploring the distinct expressive codes of poetry

and visual art, the paper demonstrates how their interaction generates new layers of meaning. An intermedial approach thus reveals the poem as an open artistic work whose enduring significance is renewed through visual and interpretative reimaginings.

KEYWORDS: intermediality, Serbian modern poetry, semiotic transformation, visual adaptation, canonical text

Мср Бојана М. Јокић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Центар за друштвено-хуманистичка истраживања
b.jokic-21974@filfak.ni.ac.rs
ORCID: 0009-0000-0016-2243